

(Részlet)

Dénes Tibor

Villanyfénybe – messzelátóval

— *Harminc esztendő magyar színházi élete* —

Előjáróban úgy érzem, néhány alapvető problémát kell tisztáznunk. Ezek elseje most következő megfontolásaim címe, mellyel — ezt mindenki megnyugtatósára sietve leszögezem — sem a polgárt nem kívánom meghökkenteni, sem belletrisztikai fogásnak nem szánom. Nos, ha a tétel első részét — *villanyfénybe* — gondolom, szükségtelen fejtegetnem, annál behatóbb vizsgálatra szorú a második rész — *messzelátóval* —, tehát nem közvetlen közelből szemlélem (mivel ezt nem tehetem) s próbálok meg szemléltetni harminc esztendő magyar színházi életének folyamatát, melynek térségét — képletesen persze —, azaz színhelyét villanyfény borítja. Kértem tehát előbb: van-e jogom, hogy tárgyaljak — érvénnyel — egy folyamatot akkor, midőn e folyamat legfeljebb egyharmad részének lehettem részint aktív, részint passzív tanúja úgy is, mint rendező s dramaturg és kritikus, avagy mint gyalogos néző? — A színháték nem irodalom, melynek termékeit, ha hozzájuk jutunk, bárhol olvashatjuk, nem is film- s képzőművészeti alkotás, melyeket — az említett pozitív esetben — bárhol láthatunk. Még csak nem is muzsika, melyet ha egyebütt nem, lakószobánkban hallgathatunk hanglemezről. Mindez emberi kifejezésmódok és más egyebek, alkotó elemei a színháznak, de külön-külön egyikük sem a *színház*, amely valameddig *fenomenon*, vagyis jelenség és folyamat, tér- és időbeli jelenlétet igényel: a színész jelenlétét és a nézőét. Valameddig folyamat! Jegyezzük meg magunknak a szót; lényeges kategóriát, egyben perdöntő argumentumot jelez. Mi tehát a színház? Első hallásra a kérdés zavarba ejthet. Mivel azonkívül, hogy a színház a művészetek egyik ága, éspedig vitán felül a legösszetettebb, igazság szerint annyiféle lehet kérdésünkre a válasz, ahány aspektusból nézzük a jelenséget. Más lapra tartozik, vajon minden aspektus helyes-e s így minden válaszból leszűrt meghatározás kimeríti-e a színháznak, mint művészeti jelenségnek kritériumát? Nézzük az egyik aspektust, a leggyakoribbat, mely — szerintem semmi kétség — meghökkentő téveszmékhez vezethet. Konkrét példával élek, mely egyben az első bekukkantást engedi a mai magyar színház világába. 1978 februárjában a budapesti színházi hetilap magát meg nem nevező munkatársa interjút készített a nyolcvanöt éves Gyergyai Alberttel. A jogcím a végső fokon szakorgánumban közlésre kerülő riportra az a néhány lap volt, melyet Gyergyai *A Nyugat árnyékában* című kiváló tanulmánykötetében kettőnél nem több

[...]

[...]

színrevitele, mégis valóságos nemzeti megmozdulást váltott ki. Ismétlem, a *Tragédia*, mely büszkesége minden magyarnak, színház és irodalom találkozásának kivételes pillanatában fogant. Ezt a szinte eufóriás közhangulatot dúlta fel Lukács György ikonoklászt cikke Madách „nem haladó jellegű” művéről. Parancsra írta? Lehet. Ez esetben nemcsak a parancsostót jellemzi, de a parancsnak engedelmességet is. Hanak Tibor értékes könyvének ismertetésekor, sok egyéb mellett, ezért is bátorkodtam feltenni a kérdést: Bölcselő volt Lukács, semmi kétség; de vajon bölcs volt-e?³⁷ A közönség reakciója, tudjuk, nem maradt el s ha én most némi rendet kívánok vinni harminc év vadonába, figyelembe véve a tényt, melyet ma már senki nem mer kétségbe vonni, vagyis hogy 1956 cezúra a magyar színház folyamatában, nem október 23-tól számítom a három évtized második szakaszának kezdetét. Hanem a *Tragédia* említett felújításától, illetőleg a Lukács-cikk megjelenésétől vonnám meg a vízvonalat. Ugyanis a méltatlankodás moraja behatott a miniszteriumba, be a Dramaturgiai Tanács üléstermébe. Ennek tulajdonítom, hogy olyan darabok is műsorra kerülhettek végre, melyekről azelőtt hallani sem akartak a tanácstagok. Így esett, hogy **Eőrsi István** *Rózsadomb* című színművét elfogadták az elbátortalanodott tanácstagok, ráadásul a József Attila Színház kérelmére, melynek épülete — tudvalevőleg — a külvárosban, a munkásság fertályán található. Ez a darab, a csalódott munkásosztály felocsúdásának mindennél világosabb példázata, nem kis részben járult Budapest kétkezi dolgozóinak pozitív magatartásához a forradalom napjaiban. Ennek buktatóit ne vették volna észre a Dramaturgiai Tanács ideológusai? — Az viszont magától értetődő, hogy mint minden átmeneti korban, úgy a forradalom letörése után az ájulatot követő két-három esztendőben — miután a kormányfő kierőszakolta a színházak újraműködését — akadunk még jócskán a Rákosi–Révai-érára emlékeztető, visszamutató jelenségekre, legalábbis e jelenségek életre-keltésére s ébrentartására irányuló kísérletekre. Valami újnak, egészségesebbnek, művészebbnek kellett kibontakoznia a forradalom hatására. De hogy ez az új, egészségesebb színház viszonylag tartósabban kidolgozódhassék, időbe telt. Varga Mátyásnak, scenográfusaink egyik legérdemesebbjének 1958. április 11-i nyilatkozata reveláló erejű.³⁸ „Tavaly — mondja — a színházi év végén tágabbra nyílt a látóhatár. Ez a folyamat a *Phaedrával* kezdődött, majd az idén folytatódott a Nemzeti Színházban a *Tojás*,³⁹ a Néphadsereg Színházban a *Teaház az augusztusi holdhoz*⁴⁰ és a Madáchban a *Hazu*⁴¹ színpadképével. Aztán megint megtorpantunk. A hiba az, hogy a szcenikai munkában nincs meghatározott programunk vagy célunk: ha az egyik darab díszlete váratlanul bátor és érdekes, akkor a következőben félénken hátrálunk, mert magunk sem tudjuk, mit akarunk.

— Mi az oka ennek? (*kérdi a riporter*).

[...]